

Posudek diplomové práce Jana Hellera „Cesta za mýtem místa u J. S. Machara”

Žánr cestopisu patří už delší dobu k privilegovaným oblastem literární vědy i kulturní antropologie, krom toho je jednou z tradičních domén klasické komparatistiky, pro niž představuje vůbec primární formu prostředníka přibližujícího „cizí”, „neznámé”, jiné”. Rozpětí problémů a aspektů cestopisu je značné zejména proto, že sám žánr se vyznačuje velkou šíří a heterogeneitou „podžánrů”: od dokumentárního cestopisu až po fiktivní cestopis. V nejobecnější rovině lze tvarové napětí nebo jistou formální indeterminaci, které jsou cestopisu vlastní, jistě vyvozovat z faktu, že se jedná o pomezí žánr. Totiž i dokumentární empirický cestopis využívá prostředků umělecké literatury (retrospektiva, anticipace, elipsa) a naopak fiktivní cestopisy se mohou inspirovat modely nebo typy skutečných cest.

Těchto úskalí si je diplomant dobře vědom, přesto přistoupil k nesnadnému úkolu vymezit - jak uvádí - jakýsi kód „ideálního žánru” (srov. s. 2). Tomuto úvodnímu zadání pak vyhovuje spíše induktivní postup, jehož hlavními kategoriemi jsou „já” (cestující a píšící subjekt), „čas” a „prostor”. Bylo by sice vhodné tento přístup na odpovídajících místech dokumentovat příklady, aniž by došlo k „rozptylu”, jemuž se chce Jan Heller oprávněně vyhnout, ale na druhou stranu je patrné, že v jeho úvahách obsažených v první kapitole (poetika cestopisu) se jako ideální typ-příklad jeví cestopisný deník, tedy psaní podle chronologie nebo časoprostoru cesty. Nesporným přínosem je, že se autor oproti mnoha nedávným i současným reflexím, které se zabývají spíše „ideologií” cestopisů, soustřeďuje v lineární cestopisné dráze na narativ, na akt tvůrčího psaní, které se prosazuje i v dokumentární rovině žánru, navozuje komunikaci mezi autorem a adresátem, nebo dokonce stírá rozdíl mezi faktografií a fikcí. I při Hellerově abstrahujícím přístupu je tak na těchto místech práce zřejmé, že se jeho úvahy implicitně opírají o výrazně literární cestopisný deník (tvůrčí, estetizovaný...). To je nutno zdůraznit včetně onoho „uzávorkování” historické typologie, protože jinak by se okamžitě objevil příznačný problém např. středověkých cestopisů (ale i pozdějších – Lamartine ve své cestě do Orientu chce krajiny „malovat”, ale neustále naráží na to, že slovo „nemaluje”...), jejichž různorodí autoři tváří v tvář viděnému buď pracně hledají lexikální a

stylistické prostředky, anebo na ně rezignují.

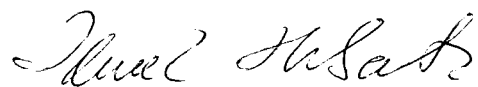
Dobré a uvážlivě použité znalosti sekundární literatury – včetně polemiky s Klátikovým pojetím dějovosti (na podporu Hellerova stanoviska lze ještě uvést, že od 16. století se od cestopisů vyžadují digrese, “anekdoty” a historiky) - umožňují autorovi nuancovaně postihnout situaci “cestovatelsko-vypravěčského subjektu” jakožto komplexní veličiny, která bývá určována i problematizována vztahem ke dvojí krajině, tzn. jak k zachycované objektivní realitě, jež zejména v moderních literárních cestopisech spoluutváří cestující subjekt, tak k “vnitřní krajině” (tvoří ji mj. i cestovatelova jiná “zavazadla” – erudice, mentalita, předporozumění...). Tak se pozornost ve spojení s reflexí času a subjektu pochopitelně obrací k prostoru, děje se tak ovšem zase v logické návaznosti na těžiště Hellerovy práce – tedy na snahu hledat a určovat specifika cestopisu v narativní sféře. Z obecné kategorie prostoru je pak vyčleněna otázka “cesty za mýtem místa” (s. 18 an.). Tady se samozřejmě otevírá rozlehlá oblast “mýtopoezie” i “mýtokritiky”, z níž autor volil iniciační schémata kulturních cestopisů. – Jestliže zhruba polovinu práce tvoří kapitoly o poetice cestopisu a o cestě za mýtem místa, v další části Jan Heller aplikuje teoretizující zjištění na Macharův cestopis. Deskripce Macharových mýtotvorných italských měst se opírá o vytyčenou koncepci cestopisného žánru a iniciačních míst, zároveň ovšem nemůže obcházet Macharova “zavazadla” – na prvním místě jeho známou ideologii, jež podmiňuje výběr “viděného” a způsoby cestovatelovy komparace (na tomto místě si můžeme položit paradoxní otázku “nemožnosti cestovat”, nemožnosti psát pouze a jen samu cestu, nepřimo ji potvrzují mnohé cestopisy, už J. Du Bellay ve svých Římských starožitnostech, podobně jako Machar, také nepopisuje to, co je – zpustlý Řím, ale “co by mělo být” /s. 31/, tedy antický Řím podle Tita Livia).

V poslední části se J. Heller vrací k subjektu “cestujícího já”, tady vstupují do hry, aniž by se v závěru vytrácel zájem o “cestopisný narativ”, psycholingvistické faktory, problémy motivace (filozofie dialogu podle M. Bubera, v jisté návaznosti na něj bylo by také možné přihlídnout ke kategorii “jiného” a nerecipročního vztahu u E. Lévinase) škála vztahů, v nichž se subjekt ocitá a které ho proměňují.

Ve svém Závěru autor přehledně a jasně podtrhuje výsledky reflexí a pozorování. Za obecnou charakteristiku uměleckého cestopisu lze pak jistě přijmout jeho

formulaci “dialog ve vzájemnosti”. Jan Heller předložil koncentrovanou, promyšlenou práci, která se zvláště v teoretických pasážích vyznačuje cennými postřehy o vazbách mezi časoprostorem, subjektem a narativem. Plně ji doporučuji k obhajobě.

V Praze 20. ledna 2007

doc. PhDr. Zdeněk Hrbata, CSc.